

MEASURING THE NATION

Collecting, Interpreting, and Digital Processing of Historical Data

29 września, DHI

Sesja 1

Maciej Janowski • *Czy fakty dostarczają nam wiedzy?*

Krzysztof Ostafin • *Od tabel spisowych do danych przestrzennych: digitalizacja i mapowanie statystyk społeczno-gospodarczych w Galicji (1857–1910)*

W drugiej połowie XIX wieku badania statystyczne i spisy ludności stały się kluczowymi instrumentami służącymi do opisywania i pomiaru społeczeństwa w Cesarstwie Habsburgów. Galicja, wieloetniczna kraina koronna charakteryzująca się znacznymi dysproporcjami regionalnymi, była przedmiotem licznych badań statystycznych dotyczących ludności, działalności gospodarczej, edukacji, religii i infrastruktury społecznej. Praktyki statystyczne odegrały ważną rolę w kształtowaniu wiedzy ilościowej wykorzystywanej do pomiaru i interpretacji społeczeństwa w tej prowincji.

Niniejsze opracowanie przedstawia cyfrową rekonstrukcję i analizę obszernego zbioru danych społeczno-gospodarczych dotyczących Galicji, obejmującego okres od 1857 do 1910 roku. Zbiór danych łączy informacje pochodzące ze spisów ludności, publikacji statystycznych oraz historycznych map topograficznych i gospodarczych. Dane zrekonstruowano na dwóch poziomach przestrzennych: gmin i okręgów administracyjnych. Zebrane zmienne obejmują liczbę i strukturę ludności, narodowość i wyznanie, strukturę zawodową, liczbę zwierząt hodowlanych, wskaźniki edukacyjne oraz obecność instytucji gospodarczych i infrastruktury społecznej.

Badanie koncentruje się na przekształceniu historycznych tabel statystycznych w ustrukturyzowaną cyfrową bazę danych powiązaną z historycznymi jednostkami administracyjnymi. Wykorzystując metody oparte na GIS, pokazuje ono, w jaki sposób cyfrowe przetwarzanie historycznych statystyk umożliwia nowe interpretacje przestrzennej różnorodności społeczeństwa i gospodarki Galicji na przełomie XIX i XX wieku.

Anne Knowles • *Historyczny GIS jako ramy i punkt wyjścia dla przestrzennych opowieści o Holokauście*

W ciągu ostatnich kilku dekad w ramach pogłębionych badań naukowych dyskutowano nad ograniczeniami GIS i kartografii konwencjonalnej w badaniach humanistycznych oraz przekazywaniu wiedzy geograficznej szerszej publiczności. Jednocześnie kartografowie zarówno ze środowisk akademickich, jak i spoza nich opracowali podejścia reprezentacyjne, które mają na celu wyrażać doświadczenie przeżywanej rzeczywistości. Punktem wyjścia niniejszego referatu jest luka między tymi dwoma nurtami prac: mianowicie pytanie, w jaki sposób GIS może być zarówno ramą analityczną, jak i narzędziem nadającym wizualnemu opowiadaniu historii rygor empiryczny, pozwalający wyjść poza ograniczenia siatki współrzędnych. Moje wysiłki zmierzające do wypełnienia tej luki opierały się na obszernych, ręcznie tworzonych historycznych bazach danych GIS dotyczących obozów SS i gett żydowskich w okupowanej przez Niemców Europie Wschodniej, a także na eksperymentalnej współpracy z kartografami i grafikami, zajmującymi się twórczymi i analitycznymi formami wizualizacji. Aby wyjaśnić ten proces, nakreślę potencjał i ograniczenia, z jakimi zetknął się mój zespół badawczy podczas projektowania bazy danych dotyczącej gett oraz w trakcie wprowadzania danych. Seria map wygenerowanych za pomocą GIS zademonstruje analityczny potencjał danych w zakresie ujawniania nieokreślonych dotąd dynamik czasowo-przestrzennych niszczenia społeczności w burzliwej historii tworzenia gett, a także pozwoli na porównania regionalne, które uwypuklają niektóre złożone różnice w tej historii. Następnie, za pomocą serii map i ręcznie rysowanych grafik uwzględniających niepewność, niejednoznaczność oraz emocje zawarte w relacjach Żydów na temat ich doświadczeń, zasugeruję, w jaki sposób ograniczenia GIS stały się punktem wyjścia do mniej ograniczonych, bardziej wyrazistych, ale wciąż opartych na danych empirycznych wizualizacji przestrzennej historii Holokaustu.

Dariusz Gierczak • *xTree Geografika – model danych do wyszukiwania przestrzennego nazw geograficznych i jednostek administracyjnych*

Obecne granice jednostek administracyjnych w większości krajów są stosunkowo dobrze udokumentowane. Jednak gdy tylko potrzebne stają się dane z przeszłości, dostępne informacje stają się znacznie rzadsze, zwłaszcza jeśli chodzi o śledzenie zmian granic na mapach. Starsze dane często znikają z internetowych katalogów zaraz po aktualizacji. Dane z okresu przed cyfryzacją, o ile w ogóle są dostępne, ograniczają się zazwyczaj do jednostek administracyjnych wyższego szczebla. Gdy potrzebne są dane historyczne dotyczące konkretnej miejscowości lub jednostki administracyjnej, dostępne dane zazwyczaj obejmują jedynie okres do ostatniej reformy administracyjnej. Wyszukiwanie starszych danych jest pracochłonne, zwłaszcza że są one rozproszone w różnych

źródłach. Każda wojna lub aneksja powodowała zmiany w systemie administracyjnym. Ponadto nazwy miejscowości lub jednostek administracyjnych zmieniały się również z innych powodów.

W oparciu o własną wiedzę specjalistyczną oraz ożywioną wymianę doświadczeń z instytucjami partnerskimi Instytut Herdera opracował strukturę organizacji danych oraz wyszukiwania według kryteriów przestrzennych dla poszczególnych miejscowości i jednostek administracyjnych, z uwzględnieniem ich rozwoju historycznego. Dostęp do danych zostanie ułatwiony dzięki kontrolowanemu słownikowi xTree.geografika, który jest przedmiotem niniejszej prezentacji.

Sesja 2

Morgane Labbé • *Pomiar narodu polskiego przed powstaniem państwa polskiego: interpretacja polskich statystyk jako bazy danych opracowanej na podstawie danych niemieckich, rosyjskich i austriackich urzędów statystycznych*

Zdigitalizowane bazy danych otwierają przed historykami, którzy od dawna borykają się z rozproszonymi źródłami, danymi szacunkowymi i niekompletnymi seriami statystycznymi, nieoczekiwane możliwości dostępu do bogactwa danych statystycznych na poziomie lokalnym, a nawet gospodarstw domowych. Niosą one jednak ze sobą również nowe wyzwania metodologiczne, a nawet epistemologiczne. Wzmacniają one iluzję realizmu danych i anachroniczności, osłabiając tym samym nasze krytyczne podejście do źródeł ilościowych. Pod tym względem spojrzenie na praktyki statystyczne z przeszłości może być pouczające, a przypadek Polski – niezwykle istotny.

Rozwój statystyki, zarówno jako nauki, jak i praktyki administracyjnej, wiąże się z pojawieniem się państwa terytorialnego i scentralizowanego, wspieranego przez rozbudowaną biurokrację. Zgodnie z tym podejściem pojawiło się wiele badań analizujących rolę statystyki w kształtowaniu się państwa narodowego oraz w umacnianiu podbojów imperialnych i kolonialnych. Od końca XVIII wieku do 1918 roku nie istniało państwo polskie, a co za tym idzie – nie istniała też polska statystyka; jednak trzy mocarstwa rozbiorowe przeprowadzały coraz bardziej kompleksowe i szczegółowe spisy ludności, obejmujące mniejszości etniczno-narodowe i religijne.

Chociaż dane te miały służyć jako podstawa dla polityki dyskryminacyjnej i asymilacyjnej, polscy działacze, zamiast je kwestionować i im się przeciwstawiać, wykorzystali te oficjalne źródła do stworzenia własnej polskiej statystyki – alternatywnej wobec państwowej.

W mojej prezentacji przedstawię tezę, że polscy działacze wykorzystywali dane spisowe jako bazy danych, dzieląc je na jednostki i moduły danych, tworząc nowe kombinacje i układy, a następnie nowe tabele statystyczne potwierdzające ich roszczenia narodowe – podobnie jak obecnie każdy

użytkownik zdigitalizowanej bazy danych, tworzący własny plik na podstawie zdematerializowanych danych ankietowych.

Philipp Kröger • *Pomiar tego, co nie do zmierzenia: statystyka, obojętność narodowa i polityka ludnościowa na pograniczu niemiecko-polskim około 1900 roku*

Kwestia tego, w jaki sposób można statystycznie rejestrować przynależność etniczną, zajmowała pruskich i niemieckich statystyków od połowy XIX wieku. Według tych uczonych dokładne granice niemieckiego państwa narodowego można było wytyczyć na podstawie danych statystycznych. Jednak gdy po utworzeniu Cesarstwa Niemieckiego po raz pierwszy zaczęto rejestrować pochodzenie etniczne w spisach ludności na podstawie języka ojczystego, wyniki – zwłaszcza wzdłuż granicy wschodniej – ujawniły coś przeciwnego: ambiwalencję i obojętność narodową zamiast jednoznacznego porządku. Innymi słowy, stało się oczywiste, że pochodzenia etnicznego nie da się zmierzyć bez sprzeczności. Nie skłoniło to statystyków do porzucenia pochodzenia etnicznego jako kategorii statystycznej; wywołało natomiast trwającą dziesiątki lat debatę na temat tego, w jaki sposób należy je rejestrować.

Opierając się na tych obserwacjach, w niniejszym referacie przedstawiam dwa argumenty. Po pierwsze, przykład prusko-niemiecki skłania do krytycznego spojrzenia na statystyki dotyczące narodowości: pochodzenie etniczne jest w świecie nie tyle mierzalnym bytem, co raczej sposobem postrzegania świata (Rogers Brubaker). Po drugie, nawet jeśli założymy, że pochodzenie etniczne da się zmierzyć bez sprzeczności, uzyskanych danych nie da się oddzielić od ich implikacji politycznych. Już w 1900 r. statystyki dotyczące narodowości służyły nie tylko opisywaniu świata, ale także kształtowaniu go zgodnie z koncepcjami etnonacjonalistycznymi.

Humphrey Southall • *Przedstawianie zmieniającego się narodu: analiza geograficzna brytyjskich spisów powszechnych w latach 1801–2021*

Od 1801 roku Wielka Brytania systematycznie dokumentuje zmiany zachodzące w społeczeństwie, gospodarce i lokalnych społecznościach poprzez spisy ludności przeprowadzane co dziesięć lat, z wyjątkiem roku 1941. Spisy te dostarczyły ogromnego zbioru danych w trzech głównych formach. Po pierwsze, oryginalne informacje o poszczególnych osobach, dostępne wyłącznie w okresie, gdy spis prowadzono metodą ankiet domowych, i utrzymywane w tajemnicy przez sto lat, a zatem obecnie dostępne jedynie dla lat 1851–1921. Po drugie, bardzo szczegółowe statystyki „pierwotnie stworzone cyfrowo”, dostępne od 1971 roku. Po trzecie, drukowane raporty statystyczne, stanowiące niemal jedyne dostępne dane za lata 1801–1841 oraz 1931–1961. Wykorzystanie tych danych do analizy

długoterminowych trendów wiąże się z kilkoma wyzwaniami. Po pierwsze, systematyczna analiza zazwyczaj wymaga digitalizacji na bardzo dużą skalę. Po drugie, nastąpiły bardzo duże zmiany w ramach geograficznych stosowanych w spisach ludności, a zostały one dobrze udokumentowane dopiero od lat 70. XX wieku: odwzorowanie wcześniejszych obszarów geograficznych spisów ludności było głównym zadaniem projektu Great Britain Historical GIS. Po trzecie, zarówno pytania zadawane w spisie, jak i sposób klasyfikacji odpowiedzi uległy nieuchronnie znacznym zmianom. Ta ostatnia kwestia zostanie zbadana na podstawie danych dotyczących zawodów i przemysłu, co umożliwi odwzorowanie zmieniającej się gospodarki.

Piotr Guzowski, Radosław Poniat, Marzena Liedke • *Piąta rewizja rosyjska z 1795 r. jako źródło badań demograficznych nad ludnością terytoriów wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów*

Piąta rewizja rosyjska z 1795 r. była typowym narzędziem rosyjskiej biurokracji służącym do oceny potencjału podatkowego i wojskowego ludności kraju (pierwsza została przeprowadzona w 1719 r., a ostatnia w 1857 r.). W kontekście ludności Rzeczypospolitej Obojga Narodów ma ona szczególne znaczenie, ponieważ w przypadku większości obszarów spisy ludności przeprowadzone w latach 1789–1792 – czyli przed drugim i trzecim rozbiorem kraju – nie zachowały się, podczas gdy źródło rosyjskie przetrwało do dziś w archiwach rosyjskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich.

Źródło to zapewnia dobry wgląd w stan i strukturę ludności, w tym jej strukturę społeczną i zawodową (głównie na obszarach wiejskich), oraz umożliwia analizę rodziny i jej gospodarstwa domowego. Autorzy referatu zwrócą uwagę na możliwości badawcze związane z tym źródłem, jego mocne i słabe strony oraz specyfikę regionalną.

Wykład plenarny

Bartosz Ogórek • *Zastępcza miara czy złudzenie? Projektowanie zmiennych w badaniach nad historycznym kapitałem ludzkim*

Podobnie jak inni naukowcy zajmujący się naukami społecznymi, historycy często muszą pracować w warunkach, których nie wybrali sami. Niedobór źródeł i brak bezpośredniego dostępu do dawnych podmiotów zmuszają ich do wypełniania luki między fragmentarycznymi dowodami a zjawiskami, które chcą badać. Często wymaga to powiązania pojęć teoretycznych z miarami i klasyfikacjami, które można skonstruować na podstawie dostępnych źródeł (Adcock i Collier 2001). Innymi słowy, chodzi o „przekształcanie nazw własnych w zmienne, a słów w liczby” (Kreuzer 2010). Jednak takie wskaźniki zastępcze różnią się znacznie pod względem swojej trafności. Skupiając się na badaniach

nad historycznym kapitałem ludzkim, niniejszy referat dokonuje przeglądu kilku strategii konstruowania wskaźników zastępczych i krytycznie ocenia, co faktycznie oddają te miary, poprzez zestawienie ze sobą alternatywnych przybliżeń. Opierając się na cywilnych aktach małżeństwa z południowych ziem polskich z pierwszej połowy XIX wieku, omówiono w nim trzy powszechnie stosowane wskaźniki: zaokrąglanie wieku jako miarę umiejętności liczenia, ale także sprawności administracyjnej; umiejętność podpisania się własnym imieniem i nazwiskiem jako wskaźnik zastępczy umiejętności czytania i pisanie; oraz jakość podpisu jako wskaźnik biegłości w pisaniu (Tollnek i Baten 2024; Soubeyroux 1998; Cressy 2020).

30 września, DHI

Wykład plenarny

Catherine Gibson, Anton Kotenko • *Spis imperium wielogatunkowego: rejestr podatku od psów w Tartu z 1897 r. a demografia psów*

Rok 1897 w historii Imperium Romanowów jest powszechnie kojarzony z pierwszym ogólnoimperialnym spisem ludności. Niniejszy referat poświęcony jest innej akcji spisowej przeprowadzonej w tym samym roku: miejskiej ewidencji psów podlegających opodatkowaniu w Tartu. W kontekście szerszej historii opodatkowania psów w całym imperium referat ten pokazuje, w jaki sposób władze miejskie uczyniły psy przedmiotem regulacji podatkowych, sanitarnych i przestrzennych. Poprzez sporządzenie rejestru urzędnicy powiązali zwierzęta z prawnie odpowiedzialnymi właścicielami i adresami, odróżnili psy podlegające opodatkowaniu od tych zwolnionych z podatku lub bezpańskich, a także uczynili przestrzeganie przepisów widocznym dzięki corocznie odnawianym identyfikatorom. Klasyfikacja psów jako posiadających właściciela lub bezpańskich, pracujących lub towarzyszących miała istotne konsekwencje dla sposobu, w jaki mogły one żyć i poruszać się po mieście. Powstały w ten sposób rejestr, zawierający szczegółowe dane dotyczące 1436 psów, stanowi również unikalny zbiór danych umożliwiający rekonstrukcję demografii psów w Tartu, cech charakterystycznych zwierząt, ich imion oraz rozmieszczenia przestrzennego, a także powiązanie tych informacji ze społeczną geografą miejską udokumentowaną w spisie ludności. Podczas gdy badania naukowe dotyczące spisów ludności w imperium wykazały, w jaki sposób spisywanie ludności jednocześnie dokumentowało i administracyjnie kształtowało społeczną oraz etniczną różnorodność Imperium Romanowów, niniejszy referat rozszerza tę argumentację poza populacje ludzkie, pokazując, w jaki sposób dokumenty administracyjne mogą ujawniać – i zarazem współtworzyć – wielogatunkową różnorodność imperialnego życia miejskiego.

Sesja 3

Vojtěch Pojar • *Pomiar ciała narodu w epoce skrajności: gimnastyka masowa, antropologia fizyczna i nacjonalizm, od lat 1910. do 1990.*

Nacjonalistyczna gimnastyka masowa była wszechobecnym zjawiskiem w XX-wiecznej Europie Środkowo-Wschodniej, ściśle powiązaniem z organicznymi koncepcjami narodowości. Zaprojektowana w celu kształtowania i prezentowania zbiorowego, sprawnego „ciała narodowego” w ruchu, jej dyskursy i praktyki uległy szybkiej medykalizacji, były w coraz większym stopniu przeniknięte myślą eugeniczną i stopniowo opierały się na antropologach fizycznych w zakresie danych antropometrycznych. Z kolei te warunki zapewniły antropologom możliwość przeprowadzania regularnych pomiarów na dużych populacjach badanych osób. Ziemia czeska, a później Czechosłowacja, stanowią paradygmatyczny przykład tego sojuszu między gimnastyką masową, nacjonalizmem i nauką.

W niniejszym opracowaniu przeanalizowano wyniki szeroko zakrojonych pomiarów antropologicznych, przeprowadzanych okresowo w ramach ruchu gimnastycznego „Sokół”, a później podczas spartakiad państwowo-socjalistycznych. Autor dowodzi, że pomimo poważnych przełomów politycznych kluczowe dyskursy i praktyki utrzymywały się w trzech kontekstach: w późnoimperialnych Austro-Węgrzech, w międzywojennym państwie dążącym do nacjonalizacji oraz w dyktaturze państwowo-socjalistycznej w Czechosłowacji (1948–1989). Referat pokazuje, w jaki sposób uwarunkowane rasowo obawy dotyczące zdrowia, wydajności i odrębności ciała narodowego, wraz z biopolitycznymi ambicjami jego optymalizacji, pozostawały niezwykle stabilne, dostosowując się jednocześnie do zmieniających się ram ideologicznych.

Mikołaj Szoltysek • *Mierzenie różnic: systemy rodzinne w Europie Środkowo-Wschodniej między ideologią a danymi*

Przez większą część końca XIX wieku i przez XX wiek literatura naukowa przedstawiała systemy rodzinne w Europie Środkowo-Wschodniej jako zasadniczo odmienne od tych w Europie Zachodniej – opisywane jako „wschodnie”, „obce” lub „nieeuropejskie” – co było narracją opartą bardziej na ideologicznych założeniach niż na systematycznych pomiarach. Kwestię tę rozpatrzę z dwóch uzupełniających się perspektyw. Po pierwsze, pokazuję, w jaki sposób te twierdzenia można zweryfikować, korzystając z bezprecedensowego zbioru archiwalnych źródeł o charakterze spisowym z końca XVIII wieku (tuż przed rozpadnięciem się Rzeczypospolitej Obojga Narodów),

przekształconego w zharmonizowaną, interoperacyjną bazę danych. Opierając się na mojej książce **Rethinking East-Central Europe: Family Systems and Co-Residence in the Polish-Lithuanian Commonwealth** (Peter Lang, 2015), wykazuję, że dane te pozwalają na opracowanie dokładnych miar demograficznych, które precyzyjnie kwantyfikują i odwzorowują przestrzennie różnice oraz podobieństwa. Po drugie, łącząc procesy charakterystyczne dla humanistyki cyfrowej (digitalizacja, harmonizacja i tworzenie mikrodanych) z krytyczną historiografią, wykazuję, że rekonstrukcja oparta na danych nie tylko podważa spekulatywne typologie, ale także umożliwia krytyczną rewizję postrzegania Europy Środkowo-Wschodniej jako regionu historycznego – podważając monolityczne etykiety i uzasadniając debaty na temat regionalnych powiązań oraz rozbieżności rozwojowych, z którymi zmierzająca do upadku Rzeczpospolita Obojga Narodów musiałaby się zmierzyć, gdyby nie doszło do rozbiorów.

Tomasz M. Jankowski • *Wczesne spisy ludności żydowskiej w Europie Środkowo-Wschodniej*

Spisy ludności żydowskiej odegrały kluczową rolę w modernizacji państw XVIII-wiecznej Europy. W Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Prusach i Czechach Żydzi byli pierwszą grupą, którą tak systematycznie spisywano w skali całego państwa. Aby odtworzyć sytuację fiskalną i porządek obywatelski, państwa szeroko wykorzystywały spisy ludności żydowskiej do kontrolowania wzrostu liczby ludności, szacowania podatków oraz ograniczania praw pobytu. To bezpośrednie rozszerzenie władzy państwowej (lub „biowładzy”, by użyć terminu Foucaulta) nad poszczególnymi podmiotami często wykraczało poza możliwości administracyjne lokalnych urzędników, którzy dążyli do optymalizacji działania kosztem zdobycia wiedzy. Jednocześnie Żydzi aktywnie negocjowali swoją pozycję, ukrywając się i odzyskując kontrolę nad swoim statusem. W referacie argumentuję, że brak rytualnego znaczenia spisu ludności w judaizmie (w przeciwieństwie do tradycji chrześcijańskiej) oraz rutynizacja tego procesu ze strony administracji były kluczowymi czynnikami utrudniającymi przeprowadzanie spisów ludności, a w konsekwencji skuteczną modernizację państw w Europie Środkowo-Wschodniej.

W prezentacji prześledzono rozwój spisów ludności w relacjach między trzema głównymi podmiotami – państwem, spisującymi i respondentami – poprzez analizę kontekstu prawnego i praktyk spisowych w oparciu o nowatorski zbiór danych obejmujący prawie 145 000 osób mieszkających w 53 regionach w latach 1764–1809. Analizując przestrzenne wzorce przeprowadzania spisów ludności, porównano standardowe miary stosunku płci dzieci oraz odsetka dzieci w spisach ludności dotyczących Żydów z danymi dotyczącymi ludności nieżydowskiej.

Sławomir Brzezicki • *Od handbuchów do sojuszu Dehio. Proces transformacji cyfrowej "Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler" – od tradycyjnego formatu narodowych topografii sztuki i architektury ku międzynarodowej infrastrukturze naukowej.*

Program przygotowania handbucha niemieckich zabytków ("Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler"), sformułowany w 1900 r. przez Georga Dehio, profesora historii sztuki na uniwersytecie w Strassburgu miał tworzyć wraz z powstającymi od końca XIX w. inwentarzami statystykę zabytków. Miał być „zgodnie z nazwą, poręcznego formatu, łatwy w transporcie, o strukturze treści gwarantującej szybki dostęp do informacji, tak samo wygodnym w użyciu przy biurku jak i w podróży”. Kolejne wydania serii, pierwotnie dla obszaru Państwa Niemieckiego, od 1923 r. osobnej serii dla Austrii, a od 2006 roku dla Polski świadczą o handbuchu jako kontinuum pewnego standardu zapisu informacji o zabytkach architektury i sztuki. Kolejne wznowienia i rozszerzenia zmieniały definicje krajobrazów kulturowych, kryteria wyboru i granice czasowe, trwając równocześnie przy przyjętej od początku strukturze not katalogowych dla poszczególnych obiektów.

Wraz z rozpoczęciem w Instytucie Herdera serii poświęconej republikom bałtyckim w 2017 roku, a niedługo później projektowi retrodigitalizacji aktualnych tomów serii niemieckiej rozpoczęła się budowa infrastruktury naukowej – sojuszu Dehio (<https://dehio.org>) mającej na celu nie tylko digitalizację tekstów, lecz wypracowanie nowego standardu ustrukturyzowanej informacji o zabytkach oferującego szersze możliwości statystycznego przeszukiwania oraz kojarzenia z innymi cyfrowymi źródłami wiedzy. Środowisko Linked Open Data wymaga ponadto wykorzystania informacji do kojarzenia i współtworzenia danych normatywnych dla osób, instytucji, miejsc i obiektów oraz historycznych gazeterów i wielojęzycznych tezaursów.

Sesja 4

Anton Kotenko • *Prenumerując nacjonalizm: analiza struktury społecznej i terytorialnej ukraińskiego ruchu narodowego w Imperium Romanowów w latach 1906–1911*

W historiografii nacjonalizmu często większą uwagę poświęca się wybitnym przywódcom, pomijając szersze kręgi anonimowych „aktywistów”, „nacjonalistów” i „patriotów”, którzy podtrzymywali działalność ruchów narodowych. Odwołując się do badań Mirosława Hrocha nad kształtowaniem się nowoczesnych narodów, artykuł analizuje społeczno-przestrzenny skład ukraińskiego ruchu narodowego w latach 1906–1911 na podstawie danych dotyczących prenumeratorów „Rady” – jedyne ukraińskojęzyczne dziennika w Imperium Romanowów – wykorzystując niepublikowane

opracowanie Mykoły Hołoborodki obejmujące około 5000 kart prenumeratorów gazety. Traktując prenumeratę nie tylko jako jednoznaczny dowód zaangażowania w działalność ruchu, lecz także jako formę materialnego wsparcia, artykuł pokazuje, że wśród prenumeratorów, których zawody Hołoborodko zdołał ustalić, największe grupy stanowili nauczyciele oraz przedstawiciele wolnych zawodów. Nauczyciele byli szczególnie liczni na obszarach wiejskich, gdzie pełnili funkcję pośredników między ukraińskojęzyczną sferą publiczną a społecznościami wiejskimi. Pod względem przestrzennym prenumerata koncentrowała się w guberniach kijowskiej i połtawskiej, jednak jej rozkład na terytorium uznawanym za ukraińską przestrzeń narodową był nierównomierny. W latach 1906–1911 krąg czytelników stawał się również coraz bardziej rozproszony na obszarze całego Imperium Romanowów. Referat dowodzi, że dane dotyczące prenumeratorów pozwalają ukazać nierównomierny proces, w wyniku którego wyobrażona przestrzeń narodowa zyskiwała społeczne i geograficzne zakorzenienie.

Victoria Gerasimova • *Poza przymusem i przekonaniem: podejście oparte na bazie danych do kwestii konwersji Żydów w Królestwie Polskim (1867–1914)*

Konwersje Żydów w Imperium Rosyjskim od dawna postrzegano jako wynik presji państwowej – dyskryminującego ustawodawstwa, pogromów, przymusowej asymilacji. Jednak rzeczywistość historyczna, w której poszczególni neofici dokonywali swoich wyborów, była znacznie bardziej złożona. Jak uchwycić tę złożoność bez narzucania własnej hierarchii motywów przez badacza? W niniejszym referacie argumentuję, że samo tworzenie bazy danych staje się interwencją metodologiczną. Opierając się na oryginalnym zbiorze danych dotyczących przypadków konwersji w Królestwie Polskim, w badaniu wykorzystano analizę prozopograficzną w celu zidentyfikowania wzorców zachowań, strategii migracyjnych i sieci społecznych, których nie da się sprowadzić do jednej logiki wyjaśniającej. Zamiast rozstrzygać między przymusem a sprawczością, podejście ilościowe ujawnia warunki strukturalne, w ramach których dokonywano wyborów – oraz pokazuje, w jaki sposób imperialne rejestry masowe jednocześnie dokumentują i zniekształcają życie osób, które rejestrują.

Edyta Chomentowska, Joanna Kumor-Mielnik • *Wiarygodność schematów diecezjalnych z XIX i XX wieku jako podstawa rekonstrukcji sieci parafialnej*

Rekonstrukcja sieci parafialnej Kościoła katolickiego w oparciu o schematyzmy kościelne (katalogi) z XIX i XX wieku polega na wprowadzeniu danych źródłowych do bazy danych (warstwa źródłowa), a następnie na harmonizacji zapisów z różnych lat, częściowej weryfikacji w oparciu o źródła

zewewnętrzne oraz naniesieniu wyników (warstwa krytyczna) na mapy (GIS). Pozwala to na odtworzenie ewolucji struktur kościelnych w zmieniającym się kontekście historycznym. Jednocześnie kontekst ten może być jednym z czynników determinujących stopień wiarygodności rejestrów kościelnych. Krytyczna analiza źródłowa tych spisów wykazuje ich wysoką wiarygodność pomimo ingerencji cenzury, głównie ze strony władz zaborczych i komunistycznych. Zidentyfikowane nieścisłości to przede wszystkim dane przejęte z poprzednich lat. Występują również elementy wynikające z polityki władz kościelnych (np. uwzględnienie placówek o spornym statusie), władz państwowych (np. usunięcie formalnie zamkniętych placówek) lub ambicji społecznych i narodowych (np. nazwy wsi parafialnych w Administracji Apostolskiej Lemkowszczyzny). Niemniej jednak ich wiarygodność jest bardzo wysoka, szczególnie w odniesieniu do okresu międzywojennego oraz w zakresie rekonstrukcji samej sieci parafialnej i jej wybranych elementów, takich jak wezwania kościołów czy materiały budowlane.

Magdalena Baran-Szołtys • *Z archiwum do interfejsu: Galicja i remapowanie warstwowych przestrzeni historycznych*

Współczesne badania w zakresie humanistyki cyfrowej koncentrują się w dużej mierze na przetwarzaniu i analizie wielkoskalowych danych historycznych. Niniejsza prezentacja przesuwając jednak uwagę na poziom epistemologicznych struktur archiwów przestrzennych i narracyjnych, odwołując się do ram teoretycznych wypracowanych w mojej monografii *Galizien als Archiv* (2021, V&R unipress). Konceptualizuję Galicję jako transnarodowe archiwum, które powstaje poprzez teksty literackie, narracje rodzinne, ślady materialne oraz praktyki przestrzenne.

W ramach tego podejścia rozróżniam między „archiwum imaginacyjnym”, obejmującym teksty, mapy, wspomnienia, obrazy i narracje kulturowe, a „archiwum przestrzennym”, zakorzenionym w materialnym post-galicyjskim krajobrazie poprzez budynki, ruiny, ślady językowe, praktyki kulinarne oraz doświadczenia życia codziennego.

W tym ujęciu historyczne regiony, takie jak Galicja, jawią się jako przestrzenie kształtowane przez nakładające się, lecz jednocześnie rozbieżne narodowe archiwa i kultury pamięci. Choć archiwa te czasami się przecinają, często produkują konkurencyjne narracje, selektywne pamięci oraz odmienne afektywne mapowania tych samych miejsc, czego przykładem są wielowarstwowe reprezentacje miast takich jak Lwów/Lviv/Lemberg.

Podróżowanie przez historyczne regiony można zatem rozumieć jako dynamiczny proces selekcji, aktualizacji i ponownego wpisywania materiałów archiwalnych w przestrzeń. Przestrzeń historyczna nie jest w tym ujęciu stabilną jednostką geograficzną, lecz stale negocjowaną relacją między pamięcią,

ruchem i współczesnym doświadczeniem. Rodzi się w tym kontekście pytanie: w jaki sposób ludzie poruszają się afektywnie, narracyjnie i kulturowo przez warstwowe przestrzenie historyczne?

Na podstawie tego modelu teoretycznego referat proponuje partycypacyjną aplikację cyfrową dla regionów historycznych. Jak mogłoby wyglądać warstwowe, partycypacyjne archiwum-w-ruchu? Łącząc geolokalizację, materiały archiwalne, cytaty literackie, mapy historyczne oraz treści tworzone przez użytkowników, taki interfejs mógłby funkcjonować jako „żywe archiwum”, które pozwala podróżującym nie tylko uzyskać dostęp do wielu warstw historycznych danego miejsca, lecz także zetknąć się z konkurującymi narracjami i aktywnie współtworzyć proces produkcji pamięci kulturowej.

Model ten łączy humanistykę cyfrową, studia nad pamięcią, geografię literacką oraz partycypacyjne podejścia do historii publicznej.

Steven Seegel • *Kwadratura trójkąta: gleba, suwerenność i nauka na przykładzie białoruskiego geografa Arkadza Smolicha (1891–1938)*

W moim referacie przyjmuję postpozytywistyczne podejście dyskursywne do kluczowych kwestii epistemicznych dotyczących mierzalności, konwergencji geografii ludzkiej i nauki o danych oraz krytycznej geopolityki suwerenności terytorialnej w kontekście dyskursu geograficznego Europy Wschodniej. Jako studium przypadku analizuję tutaj prace uznanego białoruskiego gleboznawcy Arkadza Smolicha (1891–1938). Smolich był jednym z pionierów akademickiej geografii i jednym z „zagubionych twórców map” XX wieku – tak nazywam transnarodowych aktorów z epoki kolonialnej, którzy wykorzystywali demografię statystyczną, nauki o Ziemi i przetwarzanie danych. Smolich był zwolennikiem pierwszej niepodległej Republiki Białoruskiej (BNR) oraz obywatelem Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (BSSR). Podczas stalinowskich czystek i „wojen naukowych” w Związku Radzieckim w latach 30. XX wieku ten socjaldemokrata został aresztowany, przeniesiony w głąb kraju i stracony w 1938 roku przez NKWD. Moje studium przypadku przedstawia świeże spojrzenie na powszechne milczenie dotyczące życia Smolicha i jego reputacji naukowej w okresie zimnej wojny, a następnie na jego „heroiczne” odrodzenie w białoruskich kręgach nacjonalistycznych w latach 90. i 2000.

1 października, IH PAN

Sesja 5

Gábor Demeter • *Integracja historycznych baz danych na Węgrzech: GISa Hungarorum (1720–1910), RD1500 (1330–1520) oraz zbiór rejestrów osmańskich (1546–1590)*

Projekt GISa Hungarorum rozpoczął się w 2014 r. z zamiarem uporządkowania i zintegrowania danych spisowych oraz podatkowych na poziomie osad w Królestwie Węgier, pochodzących ze źródeł seryjnych z okresu od XVIII do XX wieku, w rozszerzalną bazę danych służącą do długoterminowej analizy regionalnych wzorców procesów społeczno-gospodarczych i demograficznych. Od samego początku dążyliśmy również do stworzenia struktury umożliwiającej integrację powstających baz danych dotyczących okresu średniowiecza oraz XXI wieku. Dzięki tworzeniu wskaźników na podstawie zebranych surowych zmiennych możliwe stało się mierzenie postępu społeczno-gospodarczego oraz regionalnych wzorców nierówności dla pięciu przekrojów czasowych ([1720](#), [1786](#), [1828](#), [1880](#), 1910), co stanowi nowe narzędzie dla historyków i geografów. Jednym z celów było również stworzenie przyjaznej dla użytkownika platformy do użytku publicznego, umożliwiającej udostępnianie danych i wyników na mapach tematycznych. W 2026 r. do aplikacji dodano chorwacką bazę danych (GIS statistica Croatica, [1786](#), [1828](#), [1910](#)). Przetwarzanie danych na poziomie osad z wykorzystaniem metod ESDA pozwala na:

- (1) Analizę przestrzennych wzorców zjawisk społeczno-gospodarczych i demograficznych, identyfikację charakteru i zakresu nierówności oraz rekonstrukcję warunków rozwoju obszarów wiejskich w różnych przekrojach czasowych ([1720](#), [1780](#), [1828](#), [1880](#), 1910) (obraz statyczny).
- (2) Badanie przestrzennych wzorców warunków społeczno-gospodarczo-demograficznych, nierówności oraz zmian warunków rozwoju w czasie (dynamika procesów).
- (3) Wizualizację i ocenę wyżej wymienionych zjawisk za pomocą map, a także historycznych metod statystycznych.
- (4) Określenie regionów historycznych (klastrow) na podstawie wskaźników społeczno-gospodarczych i demograficznych oraz analiza ich zwartości/fragmentacji i cech charakterystycznych
- (5) Analizę wskaźników społeczno-gospodarczych i demograficznych dla kategorii niepodlegających kwantyfikacji (religia, język, rodzaje własności gruntów, status prawny osad).
- (6) Oprócz historycznych danych statystycznych do bazy danych włączono również zmienne zewnętrzne (warunki glebowe i topografia uznane za konserwatywne, dostępność surowców, odległość od źródeł wody i dróg itp.).
- (7) Aby zbliżyć się do nauki stosowanej i jej praktycznego wykorzystania, jednym z celów stała się również idea połączenia historycznej bazy danych z bazami danych związanymi ze współczesnymi, nowoczesnymi badaniami nad peryferiami.

Z historycznego punktu widzenia słownik geograficzny to zbiór nazw miejsc, zazwyczaj uporządkowanych alfabetycznie. Chociaż różne słowniki geograficzne mogą kłaść nacisk na konkretne zagadnienia, hasła dotyczące poszczególnych miejsc zazwyczaj zawierają informacje takie jak: położenie (określone za pomocą współrzędnych, odległość od dróg wodnych i innych elementów krajobrazu lub przynależność do większej jednostki administracyjnej), liczbę mieszkańców, aspekty kultury i społeczeństwa oraz charakterystyczne produkty naturalne lub wytworzone przez człowieka, z którymi dane miejsce jest kojarzone. Niniejszy referat analizuje słowniki geograficzne i władzę państwową z dwóch perspektyw.

Po pierwsze, jest to globalna historia słowników geograficznych, pokazująca, że przejście od wcześniejszych form prowadzenia ewidencji przestrzennej do słowników encyklopedycznych towarzyszyło rosnącym ambicjom w zakresie zarządzania wiedzą ze strony rządów, które dążyły do rozszerzenia władzy terytorialnej poprzez kontrolę wojskową i pobór podatków. Słowniki geograficzne były niezbędnymi narzędziami w tym procesie, ponieważ nazwy miejsc zaczęły być powiązane z wieloma funkcjami państwa. W ciągu tych stuleci słowniki geograficzne i mapy odgrywały różne, choć uzupełniające się role jako systemy organizacji wiedzy przestrzennej.

Po drugie, wykład skupia się na procesie przekształcania historycznych drukowanych słowników geograficznych w informacje cyfrowe. Przedstawię przebieg pracy, jaki World Historical Gazetteer (WHG) zastosował w celu digitalizacji i naniesienia na mapy *Gazetteer of the World* z 1856 roku, a także wnioski, jakie wyciągamy z tych działań. Przedstawię również inne zbiory danych z World Historical Gazetteer, które rzucają światło na historię władzy państwowej. Na koniec będę promować metodologię WHG w zakresie otwartych danych powiązanych (Linked Open Data) oraz podejście WHG do powiązanych wzmianek o miejscach jako rozwiązania pozwalające uwzględnić sporne, niejednoznaczne, wielojęzyczne i często zmieniające się atrybuty, które zawsze charakteryzują miejsca historyczne i kwestionowaną władzę państwową, szczególnie w Europie Środkowo-Wschodniej.

Kristina Wittkamp • „*Archives Reconnected*”: centrum FAIR dla zdigitalizowanego dziedzictwa Europy Wschodniej: blog „*Hypothèses*” łączący archiwa, badania i edukację (<https://archiveome.hypotheses.org/>)

Ten nowo uruchomiony projekt bloga „*Hypothèses*”, do którego link znajduje się powyżej, wypełnia istotne luki w dostępie do zdigitalizowanych archiwów w Europie Środkowej i Wschodniej poprzez bazę danych zgodną z zasadami FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable – łatwa do znalezienia, dostępna, interoperacyjna, nadająca się do ponownego wykorzystania). Systematycznie łączy metadane z około 130 źródeł archiwalnych w 14 krajach (np. Białoruś, Ukraina, Polska, Litwa,

Estonia, Łotwa, Słowenia, Serbia, Bośnia i Hercegowina, Rumunia, Gruzja, Czechy, Bułgaria i Chorwacja), z wyłączeniem Rosji, oferując pierwsze scentralizowane źródło informacji o tych niedostatecznie reprezentowanych materiałach.

Opracowana w trzech etapach (gromadzenie danych, strukturyzacja w programie Excel, publiczne uruchomienie) baza danych bloga porządkuje zapisy według regionu, okresu i tematu, umożliwiając badaczom – zwłaszcza naukowcom na początku kariery – poruszanie się po fragmentarycznych i wrażliwych zbiorach cyfrowych. Przyszłe rozszerzenia będą obejmowały zbiory danych wspierane przez zespół ds. danych badawczych Uniwersytetu w Passau pod kątem zgodności z zasadami humanistyki cyfrowej (DH).

Projekt blogowy chroni zagrożone dziedzictwo kulturowe (np. dokumenty wojenne, archiwa dysydentów) w regionach niestabilnych politycznie, jednocześnie wspierając dialog transnarodowy. Służy on również jako dynamiczne narzędzie dydaktyczne: jego materiały można wykorzystać w programach nauczania historii cyfrowej, szkółac studentów w zakresie standardów metadanych i analizy krytycznej.

Poprzez demokratyzację dostępu do marginalizowanych archiwów projekt ten stanowi skalowalne rozwiązanie w zakresie ochrony dziedzictwa będącego przedmiotem sporów. Jego podwójny cel – łączący ochronę dziedzictwa z edukacją – tworzy pętlę sprzężenia zwrotnego: użytkownicy wzbogacają bazę danych, jednocześnie korzystając z niegdyś niedostępnych źródeł. Inicjatywa ta nie tylko zapobiega utracie pamięci kulturowej, ale także umożliwia nowemu pokoleniu badaczy przekształcenie badań naukowych dotyczących Europy Wschodniej.

Adrianna Sznapiak, Piotr Jaskulski • *Interpretowanie masowych źródeł historycznych za pomocą dużych modeli językowych (LLM): przypadek „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego”*

Duże modele językowe (LLM) są coraz częściej wykorzystywane w badaniach historycznych jako narzędzia wspomagające takie zadania, jak wyszukiwanie, klasyfikacja i ekstrakcja informacji. Jednym z szczególnie obiecujących zastosowań jest przekształcanie nieustrukturyzowanych źródeł tekstowych w dane ustrukturyzowane.

Niniejszy referat prezentuje case study „*Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*” (1880–1902), który był przetwarzany w ramach projektu Vademecum. W pierwszym etapie historycy przeprowadzili wstępną analizę haseł dotyczących miejscowości (ok. 150 000), w wyniku której zidentyfikowano 57 kategorii tematycznych, w tym przynależność administracyjną i kościelną, dane statystyczne, struktury gospodarcze i społeczne oraz dziedzictwo kulturowe. Następnie wykorzystano modele LLM do wyodrębnienia informacji i przypisania ich do tych kategorii.

Jednak weryfikacja uzyskanych w ten sposób ustrukturyzowanych danych ujawniła szereg wyzwań związanych nie tylko z dokładnością, ale także z niejednoznacznością oraz specyficznymi dla danego okresu historycznego kategoriami zawartymi w źródle.

Twierdzimy, że wykorzystanie modeli LLM wprowadza nową warstwę interpretacji pomiędzy źródłem a historykiem. Rodzi to pytania metodologiczne i epistemologiczne: gdzie przebiega granica między ekstrakcją danych a interpretacją? Jak wykorzystanie sztucznej inteligencji wpływa na krytykę źródeł? Jaka jest rola historyka w procesie pracy, w którym coraz większą rolę odgrywają modele generatywne?

Tadeusz Epsztejn, Michał Raczkowski • *Wielka własność ziemska na przełomie XIX i XX wieku: historia społeczno-gospodarcza oraz sztuczna inteligencja*

Jednym z kluczowych problemów badawczych w historii wielkiej własności ziemskiej na przełomie XIX i XX wieku jest określenie skali posiadłości ziemskich oraz ich rozmieszczenia przestrzennego. W niniejszym referacie zagadnienie to poruszono w oparciu o źródła masowe, takie jak *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, a także tabele statystyczne dotyczące ziem zaboru pruskiego, Galicji oraz wybranych guberni Imperium Rosyjskiego. Źródła te charakteryzują się znaczną niejednorodnością – zarówno pod względem formatu (tekst narracyjny a dane tabelaryczne), jak i stosowanych kategorii oraz jednostek miary.

Referat proponuje wykorzystanie narzędzi sztucznej inteligencji do automatycznego pozyskiwania danych oraz stworzenia ujednoliconej bazy zawierającej informacje na temat wielkiej własności ziemskiej. Umożliwi to przeprowadzanie analiz ilościowych i przestrzennych na skalę, która dotychczas była nieosiągalna. Jednocześnie referat rozważa ograniczenia tego podejścia, wskazując na potrzebę krytycznej interpretacji danych historycznych oraz uwzględnienia ich kontekstu epistemologicznego i politycznego.

Sesja 6

Elżbieta Nowosielska • *Druk gazet w zaborze pruskim w latach 1865–1918*

Terytoria dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów włączone do Prus stały się areną intensywnej germanizacji, która często przynosiła skutki odwrotne do zamierzonych. Prasa wydawana przez lokalne grupy etniczne funkcjonowała zarówno jako narzędzie germanizacji, jak i oporu. Choć polskie publikacje podlegały ścisłej kontroli, a ich redaktorzy często ponosili poważne konsekwencje, prasa nadal się rozwijała, wspierana przez nowe techniki drukarskie i rozwój kultury masowej.

Celem niniejszej prezentacji jest analiza sieci drukarni wydających czasopisma i kalendarze na terenie zaboru pruskiego. Opiera się ona na materiałach zawartych w części 2, tomu 3 „Bibliografii Historii Polski XIX i XX w.”, obecnie poddawanej weryfikacji w ramach projektu „Geografia kulturowo-intelektualna dawnych ziem polskich pod zaborami, 1865–1918: cyfrowe vademecum”.

Niniejsze opracowanie porusza kwestie dotyczące związku między strukturą etniczną a działalnością drukarską, różnic między drukarniami należącymi do Polaków i Niemców, istnienia usług wieloetnicznych oraz wpływu polityki państwowej na rozwój ośrodków drukarskich.

Victoria Gerasimova • *Mapowanie tego, co niezmapowane: obecność Żydów w SGKP i ograniczenia j GIS w zakresie dziedzictwa kulturowego*

„Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” stanowi tekstową podstawę Vademecum. projektu GIS, mającego na celu rekonstrukcję krajobrazu kulturowego dawnych ziem polskich. Jednak ten gazeter, który do dziś pozostaje jednym z najważniejszych źródeł dotyczących geografii historycznej i kulturowej ziem polskich, został opracowany w określonych ramach narodowościowych i wyznaniowych: w jaki sposób przedstawia on mniejszości etniczno-wyznaniowe – i co to oznacza dla danych, które mapujemy? W niniejszym referacie wykorzystano metody komputerowe (statystyki korpusowe, analizę kolokacji, modelowanie tematyczne, osadzenia słów) w celu zbadania sposobu przedstawienia Żydów, najbardziej widocznej mniejszości w regionie. Twierdzę, że SGKP przedstawia Żydów przede wszystkim jako punkty danych demograficznych i ekonomicznych, a nie jako aktorów kulturowych – takie ujęcie jest powielane i wzmacniane, gdy tekst staje się infrastrukturą GIS – co uwidacznia zarówno możliwości, jak i strukturalne słabe punkty mapowania dziedzictwa opartego na XIX-wiecznych słownikach geograficznych o charakterze narodowym.

Wiktor Werner • *Mierzenie autorytarnego zarządzania środowiskiem: interpretowalne uczenie maszynowe i analiza historyczna działalności SB w późno socjalistycznej Polsce*

Niniejszy referat bada wartość epistemiczną interpretowalnych metod uczenia maszynowego w analizie masowych danych historycznych z XX wieku. Opiera się on na 58 archiwalnych aktach spraw dotyczących zanieczyszczenia wody, badanych przez Służbę Bezpieczeństwa (SB) w socjalistycznej Polsce w latach 1980–1989 i łączy krytykę źródeł z drzewami decyzyjnymi, lasem losowym, regresją logistyczną oraz klasteryzacją.

Głównym twierdzeniem teoretycznym jest to, że w historii cyfrowej klasyczne algorytmy uczenia maszynowego mogą mieć takie samo znaczenie naukowe jak bardziej złożone architektury neuronowe, właśnie dlatego, że pozostają bardziej przejrzyste, kontrolowalne i otwarte na

interpretację historyczną. W badanym tutaj przypadku główny zysk epistemiczny nie polega wyłącznie na zdolności prognostycznej, ale na możliwości identyfikacji i interpretacji zmiennych instytucjonalnych najsilniej związanych z modernizacją, w tym skierowania sprawy do prokuratury, środków zapobiegawczych oraz rodzaju podmiotu odpowiedzialnego.

W artykule argumentuje się, że modele interpretowalne szczególnie dobrze nadają się do badań historycznych, ponieważ zachowują związek między przetwarzaniem cyfrowym a hermeneutyczną odpowiedzialnością. Zamiast traktować złożoność typu „czarna skrzynka” jako najwyższy standard metodologiczny, proponuje się kontrolowaną interpretowalność jako główną zaletę epistemologiczną w analizie nowoczesnych archiwów biurokratycznych z Europy Środkowo-Wschodniej.

Timothy Tambassi • *Brak neutralnych danych: perspektywistyczne spojrzenie na źródła historyczne*

W niniejszym referacie analizuję epistemologiczne i metodologiczne implikacje zastosowania perspektywizmu geograficznego do cyfrowego przetwarzania masowych źródeł geohistorycznych. Twierdzę, że źródeł tych nie można traktować jako neutralnych zbiorów faktów. Zgodnie z głównymi тезami perspektywizmu geograficznego, według których każda perspektywa geograficzna odzwierciedla specyficzne podziały poznawcze, cele i założenia kulturowe, proponuję, aby cyfrowe bazy danych geohistorycznych uwzględniały pluralizm kategoryalny i potencjalne niespójności, zamiast narzucać jedną spójną ontologię. Podejście to pozwala historykom zachować epistemiczne bogactwo sposobów postrzegania świata przez twórców źródeł, jednocześnie korzystając z narzędzi cyfrowych, takich jak sztuczna inteligencja, do ekstrakcji informacji. Ostatecznie wykład opowiada się za otwartymi ramami kategorycznymi w edycji danych geohistorycznych – takimi, które równoważą standaryzację techniczną z krytyczną wrażliwością na sposób, w jaki dawni aktorzy kategoryzowali przestrzeń, tożsamość i przynależność.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

